

S T R A I P S N I A I

DOC. DR. KAZIMIERAS VALANČIUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

SUTARTYS SU ŠVENTUOJU SOSTU:
RETROSPEKTYVA IR DABARTIS

Pagrindinė straipsnyje nagrinėjama tema – sutartys su Šventuoju Sostu. Straipsnio pradžioje atkreipiamas dėmesys į konkordatų ir kitų sutarčių su Šventuoju Sostu kilmę ir jų prigimtį. Nurodomi svarbiausi XX a. konkordatai: konkordatas su Latvija (1922 05 30), Bavarija (1924 03 29), Lenkija (1925 02 10), Rumunija (1925 02 10), Lietuva (1927 09 27), Portugalija (1928 04 15), Ispanija (1929 02 15), Vokietija (1933 m., kuris 1976 m. pakoreguotas). Naujasis konkordatas su Italija (1984 m.) liudija naują Katalikų Bažnyčios orientaciją, nes pagal jį katalikybė nustojo buvusi Italijos valstybine religija. Be to, pastaraisiais metais Šventasis Sostas pasirašo ne konkordatus, o sutartis įvairiais klausimais.

Straipsnyje nurodoma, kad Lietuvos konkordatas buvo parengtas ir pasirašytas 1927 m. rugsėjo 27 d. Konkordatą ratifikavo Lietuvos Respublikos prezidentas A.Smetona 1927 m. spalio 20 d., o popiežius Pijus XI–1927 m. gruodžio 8 d. Ratifikacijos dokumentais pasikeista Romoje 1927 m. gruodžio 10 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, konkordatas 1940 m. birželio 26 d. nutrauktas. Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. birželio 12 d. priėmė nutarimą Nr. I-282 „Dėl Katalikų Bažnyčios restitucijos akto“ ir įpareigojo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Valstybinę komisiją parengti Šventojo Sosto ir Lietuvos konkordato atnaujinimo projektą. Tačiau konkordatas atnaujintas nebuvo. Pradėtos rengti atskiros sutartys. 1994 m. lapkričio 18 d. ministro pirmininko potvarkiu Nr. 606 p „Dėl darbo grupių Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartims parengti sudarymo“ oficialiai buvo sudarytos trys darbo grupės nustatyti Bažnyčios ir valstybės santykiams bendradarbiaujant šiose svarbiausiose visuomenės gyvenimo srityse: katalikų, tarnaujančių Lietuvos Respublikos ginkluotosiose struktūrose, sielovados; bendradarbiavimo švietimo srityje ir nuosavybės, priklausančios Katalikų Bažnyčiai, grąžinimo.

Straipsnyje nuosekliai pateikiami sutarčių su Šventuoju Sostu rengimo etapai. Analizuojamos priežastys, kodėl šios sutartys nebuvo pasirašytos valdant kairiosioms jėgoms, kai daugumą Seime turėjo LDDP partija, kuri 1995 m. sužlugdė sutarčių pasirašymą.

Dešiniųjų politinių jėgų sugrįžimas į Seimą nulėmė sėkmingą sutarčių parengiamąjį darbą. Buvo sudarytos naujos komisijos, kurios 1999 m. pabaigoje parengė galutinius sutarčių dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų, dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje ir dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados projektus. Sutartys buvo pasirašytos 2000 m. gegužės 5 d. Vilniuje, ratifikuotos 2000 m. liepos 20 d. ir įsigaliojo 2000 m. rugsėjo 16 d., kai buvo pasikeista ratifikavimo raštais. Apžvelgus jų taikymą ir realizavimą, tenka pripažinti, kad jos įgyvendinamos lėtai. Iš dalies tokią padėtį lėmė ir objektyvi priežastis – dažna vyriausybių kaita. Todėl Lietuvos Vyskupų Konferencija ne kartą kreipėsi į Vyriausybę bei Seimą ir siekė paspartinti konkrečių klausimų, aptartų sutartyse, sprendimą.

ĮVADAS. Kai sušlubavo Bažnyčios ir valstybės santykių pradai, išnyko harmonija, kilo nesusipratimai, barniai, audra, kova. Tai negerovei pašalinti ir sugalvoti konkordatai arba *concordia, pax, tractatus*. „Tai viena priežastis, – rašė dr. P. Malakauskis prieš 70 metų, – kuri pagrindė konkordatus. Antra genetiška konkordatų priežastis, gal ir pirmutinė, yra ta, kad būtų užbėgta didesnei negerovei už akių. Tam galui imtos tiesios linijos ir žymėti ribos, kurių valstybė pasižadėjo neperžengti ir kuriose Bažnyčia sutiko gyventi“¹.

Konkordatai (lot. *concordatum* < *concordo* – *sutariu, sutinku*) įvairiais laikais įvairiai buvo vadinami. Kadangi jais būdavo siekiama baigti įvairius ginčus, tai jie ir vadinami įvairiai: *concordia* (*susitaikinimas*), *pax* (*taika*), *tractatus* (*derybos*). Konkordatas – tai valstybės sutartis su popiežiumi, nustatanti Katalikų Bažnyčios padėtį toje valstybėje, nors konkordato teisinės prigimties problema sprendžiama nevienodai. Kai kurių mokslininkų nuomone, konkordatas yra tarptautinė sutartis, tačiau ypatinga, savotiška (*sui generis*) sutartis.

Dauguma mokslininkų teisininkų konkordatus laiko ne tarptautinėmis sutartimis, bet viešais valstybiniais aktais (įstatymais), kurių turinys nustatytas susitarus su Šventuoju Sostu. Jų nuomone, konkordatas reguliuoja ne dviejų valstybių santykius, bet Katalikų Bažnyčios teisinę padėtį konkordatinėje valstybėje, jos autonomiją, jos įtakos valstybei ribas, jos prerogatyvas mokykloje, kulto reikalus². Prof. M. Römeris pažymėjo, ir su juo reikia sutikti, kad ne susitarimo objektas, ne akto turinys lemia tai, ar aktas yra sutartis ar įstatymas. Lemiamą reikšmę turi tai, ar aktas sudarytas tarp paritetinių suverenių subjektų³. Katalikų Bažnyčios gebėjimas dalyvauti tarptautiniame bendravime ir nustatyti santykius su valstybėmis konkordatais (sutartimis), tuo išsaugant paritetą ir išvengiant įstaty-

¹ P. Malakauskis, *Viešosios bažnytinės teisės*, Kaunas, 1931, p.129.

² Prof. Mykolas Rėmeris *mokslas apie valstybę*, Vilnius, 1997, p. 168–169.

³ M. Rėmeris, *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 195.

mu įtvirtinamo bendro socialinių junginių statuso, – tai „jos autoriteto, nepaprastos socialinės galios ir istorinės tradicijos padarinys“⁴.

Vienas seniausių yra Vromso konkordatas, kurį 1122 m. sudarė popiežius Kalikstas II ir imperatorius Henrikas V. Juo pirmą kartą buvo su-norminti pasaulietinės ir bažnytinės valdžios tarpusavio santykiai. Tačiau pirmuoju konkordatu galima vadinti popiežiaus Stepono III ir imperatoriaus Pipino sutartis *Pactum Carisiacum (Cheirsy)*⁵.

Iš XX a. konkordatų svarbiausi yra konkordatas su Latvija (1922 05 30), Bavarija (1924 03 29), Lenkija (1925 02 10), Lietuva (1927 09 27), Rumunija (1927 05 10), Portugalija (1928 04 15), Ispanija (1929 02 15), Vokietija (1933 m., kuris 1976 m. pakoreguotas). Naujasis konkordatas su Italija (1984 m.) liudija naują Katalikų Bažnyčios orientaciją, nes pagal jį katalikybė nustojo buvusi Italijos valstybine religija. Be to, pastaraisiais metais Šventasis Sostas pasirašo ne konkordatus, o sutartis įvairiais klausimais.

Šio darbo autorius nepretenduoja išsamiai išnagrinėti šios problemos, o tik nori susisteminti kai kuriuos naujus faktus, juos paleisti į mokslinę apyvartą, ypač tuos, kurie susiję su naujųjų Lietuvos Respublikos sutarčių su Šventuoju Sostu parengimu, nes pradiniam jų rengimo etape autoriui teko dalyvauti.

LIETUVOS KONKORDATAS. Arkivyskupas J. Matulaitis, glaudžiai bendradarbiaudamas su vyskupais, per 4 mėn. sudarė Lietuvos bažnytinę provinciją, o per 13 mėn. viską parengė santykių su Vatikanu atnaujinimui, kurie buvo nutrukę 1925 m., nors Lietuvos Vyriausybė juos laikė tik suspenduotais⁶. Lietuvos konkordatas buvo parengtas ir pasirašytas 1927 m. rugsėjo 27 d. Konkordatą ratifikavo popiežius Pijus XI 1927 m. gruodžio 8 d., o Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona – 1927 m. spalio 20 d. Ratifikacijos dokumentais pasikeista Romoje 1927 m. gruodžio 10 d.

Šventasis Sostas Lietuvos konkordatą paskelbė oficialiame savo organe *Acta Apostolicae Sedis* 1927 m. gruodžio 10 d. atskirame numeryje (Nr. 13). Lietuvos Vyriausybė konkordato prancūzišką tekstą ir lietuvišką vertimą paskelbė *Vyriausybės žiniose* (1927, Nr. 264).

Konkordatas įtvirtino privalomą tikybos mokymą visose mokyklose, patvirtino teisę Bažnyčiai valdyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, naudotis mokesčių lengvatomis. Jis paliko Bažnyčiai tvarkyti gimimų, santuokų, mirimų registraciją, taip pat algų ir pensijų mokėjimą dvasininkams.

⁴ Ten pat, p. 208.

⁵ P. Malakauskis, *min veik.*, p. 129; *Religijotyros žodynas*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 194; M. Rėmeris, *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*, p. 200–201.

⁶ *Lietuva: Lietuvių enciklopedija*, t. 15, antrasis leidimas, Vilnius, 1991, p. 148.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, konkordatas 1940 m. birželio 26 d. nutrauktas. Šventojo Sosto nuncijus Lietuvoje arkivyskupas L. Centozas per dvi dienas turėjo palikti nunciatūrą ir per du mėnesius Lietuvą. Tačiau Lietuvos atstovas prie Šventojo Sosto ministras St. Girdvainis pasiliko ir toliau, nes Vatikanas Lietuvos okupacijos nepripažino⁷. Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. birželio 12 d. priėmė nutarimą Nr. I-282 „Dėl Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto“⁸. Šio nutarimo 3 punktas įpareigojo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Valstybinę komisiją parengti Šventojo Sosto ir Lietuvos konkordato atnaujinimo projektą. Tačiau konkordatas atnaujintas nebuvo. Pasirinktas kitas kelias – pradėta rengti sutartis su Šventuoju Sostu.

SUTARČIŲ SU ŠVENTUOJU SOSTU RENGIMAS. Vyriausybei priėmus Šventojo Sosto atstovo siūlymą, 1994 m. lapkričio 18 d. ministro pirmininko potvarkiu Nr. 606 p „Dėl darbo grupių Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartims parengti sudarymo“ oficialiai buvo sudarytos trys darbo grupės, ieškančios būdų nustatyti Bažnyčios ir Valstybės santykius bendradarbiaujant šiose svarbiausiose visuomenės srityse: katalikų, tarnaujančių Lietuvos Respublikos ginkluotuosiose struktūrose, sielovada; bendradarbiavimas švietimo srityje ir nuosavybės, priklausančios Katalikų Bažnyčiai, grąžinimas. Rengiant sutartį dėl nuosavybės teko prisidėti ir šių eilučių autoriui. Vėliau nuosavybės klausimai buvo įtraukti į bendresnio pobūdžio sutartį – sutartį dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų.

Lietuvos Vyskupų Konferencija 1995 m. sausio 25 d. pareiškime pažymėjo, kad ji seniai kvietė Vyriausybę į konstruktyvų dialogą, siekiant susitarimais spręsti Bažnyčios ir valstybės santykius, kaip numato Lietuvos Respublikos Konstitucijos 43 straipsnis⁹. Dar 1994 m. rugpjūčio 16 d. rašte Nr. 19 Lietuvos Vyskupų Konferencija pasiūlė sudaryti dvišalę komisiją bažnytinio turto problemoms išnagrinėti ir spręsti. Projektas buvo parengtas, o 1995 m. vasario–kovo mėn. gauti Teisingumo, Ekonomikos, Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų, Finansų ministerijų atsiliepimai, taip pat Kultūros vertybių apsaugos departamento pastabos. Galima reziumuoti, kad daugelį jų būtų buvę įmanoma suderinti. Tačiau, kaip pažymi A. Brazauskas, palengva iš Vyriausybės skirtų darbo grupių iniciatyvą perėmė Seimo dauguma. Ji keisdavo ne vieną Bažnyčiai princi-

⁷ Ten pat, p. 148.

⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys, 1. Vilnius, 1991, p. 178.

⁹ *Lietuvos aidas*, 1995, sausio 27.

pinę reikšmę turinčią nuostatą. Susibūrusi gana energinga radikali grupė sugebėjo LDDP frakcijai Seime įteigti netolerantišką požiūrį į Bažnyčią, sumenkinti jos teisėtus reikalavimus, vaidmenį valstybėje¹⁰. Todėl Seimo dauguma vienašališkai ir be konsultacijų su religinėmis bendruomenėmis, net jų nesupažindinusi, vienos partijos balsais 1995 m. sausio 19 d. priėmė Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės išlikusį nekilnojimąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymą. „Tai šiurkščiai pažeidžia teisingumą ir parodo visišką nesiskaitymą su Bažnyčia Lietuvoje ir Šventuoju Sostu, kurio pasiūlymu buvo sudarytos darbo grupės. Vienos partijos „priimtas“ įstatymas, – sakoma Lietuvos Vyskupų Konferencijos pareiškimė, – vengiant net pasikonsultuoti su religinėmis bendrijomis jų tiesiogines teises ir interesus liečiančiu klausimu, rodo totalitarinę tendenciją“¹¹.

Tuo pačiu metu, kai vienos partijos balsais buvo priimtas įstatymas, LDDP taryba paskelbė pareiškimą „Dėl valstybės santykio su Bažnyčia“. Vyskupų Konferencija pažymėjo, kad tikinčiuosius labai nustebino ir įskaudino LDDP tarybos pareiškimas, kuriame iškreiptai interpretuojamas Bažnyčios mokymas ir interesai. „Viešas LDDP tarybos pareiškimas kelia grėsmę ne tik santykių tarp valstybės ir Bažnyčios normalizavimui, bet ir Lietuvos valstybės tolesnei raidai demokratijos ir tikros dvasinės laisvės kelyje“, – pažymima Lietuvos Vyskupų Konferencijos 1995 m. pareiškimė. Netrukus vienas iš LDDP vadovų, Seimo narys ir užsienio reikalų ministras P.Gylis (1995 03 13 raštas Nr. 06-1438) Lietuvos Vyskupų Konferencijai pranešė, kad „nuosavybės grąžinimo Katalikų Bažnyčiai klausimams sureguliuoti tarptautinės sutarties forma yra netinkama. Šie klausimai turi būti reguliuojami Lietuvos Respublikos įstatymais ir kitais vidaus teisės aktais“. Balandžio pradžioje rengiamų trijų Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarčių projektus aptarė vienintelė Seimo frakcija – valdančiosios LDDP frakcija. Kitoms Seime atstovaujamosioms partijoms šių projektų oficialiai niekas nesiūlė aptarti. LDDP frakcijos valdyba atmetė šiuos susitarimus, pavadindama „viduramžiškais“ ir prieštaraujančiais Lietuvos Konstitucijai¹².

Užsienio reikalų ministras P.Gylis 1995 m. birželio 12 d. rašte Nr. 3136, kuris adresuotas Lietuvos Vyskupų Konferencijai, dar kartą pakartojo, jog „ir toliau laikosi nuomonės, kad analizuojamasis aktas nėra tarptautinė sutartis“. Jo nuomone, „tarptautinės sutartys sudaromos tuo atveju, kai valstybės, siekdamos teisiškai sureguliuoti tam tikrus tarpusavyo santykius (kurie būtent tokiu būdu gali būti efektyviausiai suregu-

¹⁰ Plg. A. Brazauskas, *Penkeri prezidento metai. Įvykiai, prisiminimai, mintys*, Vilnius: Pradai, 2000, p. 142.

¹¹ *Lietuvos aidas*, 1995, sausio 27.

¹² *Respublika*, 1995, balandžio 6.

liuoti), abipusiškumo pagrindu susitaria dėl teisių ir įsipareigojimų. Analizuojamame projekte viena iš susitariančiųjų šalių įvardijamas Šventasis Sostas, tačiau tolesniame sutarties tekste šis subjektas niekur neminimas. Toliau projekto tekste pateikiami vienašaliai Lietuvos Respublikos Vyriausybės įsipareigojimai. Todėl tarptautine sutarties forma nuosavybės gražinimo Katalikų Bažnyčiai klausimus reguliuoti laikome netinkama. Šie klausimai turėtų būti reglamentuojami įstatymais bei kitais vidaus teisės aktais“.

Ministro P.Gylio netenkino ir tai, kad keletas šio projekto nuostatų numato, jo nuomone, labiau lengvatinę turto gražinimo tvarką Katalikų Bažnyčiai, negu kitiems teisės subjektams, įskaitant kitas religines bendruomenes, ką, jo nuomone, vertėtų laikyti nepagrįsta tokių subjektų diskriminacija (!). Išeitų, kad numaćius Katalikų Bažnyčiai labiau lengvatinę turto gražinimo tvarką, bus užkirstas kelias tokią pat tvarką nustatyti ir kitiems teisės subjektams. Mums atrodė atvirkščiai. Konsekventus žingsnis būtų buvęs visos tvarkos pakeitimas labiau lengvatine tvarka.

„Tai skaudi ir opi problema, kuri labai erzina LDDP atstovus. Sprendžiant šią sudėtingą problemą, – pabrėžiama Lietuvos Vyskupų Konferencijos 1995 m. sausio 25 d. pareiškime, – Lietuvos Vyskupų Konferencija siūlė eiti Bažnyčios ir valstybės susitarimo keliu, kaip numatyta Konstitucijoje, siekiant įtvirtinti pagrindines nuostatas, kaip įgyvendinti Restitucijos Aktą, atsižvelgiant į visų suinteresuotų šalių pageidavimus. Būtent tai ir buvo pradėta vykdyti, kol vienašališkai ir be konsultacijų su religinėmis bendrijomis, net jų nesupažindinus, buvo vienos partijos balsais priimtas įstatymas“.

Darbo grupių nuomone, buvusiems savininkams turėjo būti garantuota teisė pasirinkti nuosavybės atkūrimo būdą. Be to, jų nuomone, sutartyje neturėjo būti atkartoti galiojančių įstatymų nuostatai. Jeigu taip būtų, tai sutartis netektų savo prasmės.

Lietuvos Vyskupų Konferencijos darbo grupės vadovo vysk. J.Tunaičio 1995 m. liepos 10 d. rašte Nr. 1-236/95 Vyriausybės darbo grupės vadovui J.Laiconui (tuometiniam statybos ir urbanistikos ministrui) pažymėta: „Atsakydami į Užsienio reikalų ministerijos pastabas, po kuriomis pasirašė užsienio reikalų ministras p. P. Gylys, norime pacituoti prof. M.Rėmerį. Jis dar prieš 50 metų apie valstybių ir Šv. Sosto sutartis rašė: „Kadangi tariasi du suverenai, tai jų sutartis, pagrįsta lygybės dėsniu, įgyja, bet paviršutiniškai, tarpvalstybinio akto formas (diplomatiniis akto sudarymo būdas ir forma, jo ratifikavimas ir t.t.)“. Toliau jis pažymi, kad tas paviršutiniškas diplomatinio santykio išpūdis, kurį jis formos atžvilgiu daro, neturi nieko bendro su jo nuostatais. Šie nuostatai, sudarantys sutarties turinį, liečia ne kuriuos nors santykius (pvz., prekybos ar kitus)

tarp Vatikano valstybės ir pvz. Lietuvos arba kitos valstybės, susitariančios su Šv. Sostu, ne Vatikano piliečių teises ir būklę Lietuvoje, bet visai ką kita: jie liečia ir sutvarko Romos Katalikų Bažnyčios teisinę padėtį, kaip jis rašo, „konkordatinėje valstybėje“, jos korporacinę organizaciją, jos autonomiją, jos teisinės įtakos valstybės funkcijai ribas, tikiškinio veiksmo prerogatyvas mokykloje ir kitose viešose srityse, kulto reikalus ir t. t. Kitoje vietoje jis dar kartą pabrėžia, **kad sutartis su Šventuoju Sostu iš esmės liečia ir tvarko ne tarpvalstybinį dviejų valstybių santykį, bet santykį tarp Bažnyčios ir valstybės valstybėje** (Plačiau žr.: M. Rémeris, *Valstybė*, t. 2, 1995, p. 191–195). Taip buvo pradėdant Vormso konkordatu, kurį sudarė 1122 m. imperatorius Henrikas V ir popiežius Kalikstas II, taip yra ir iki šių dienų. Nejaugi Užsienio reikalų ministerijos valdininkai to nežino?

Vadovaudamiesi nuostata, kad Šv. Sostas atstovauja ne tiktai pasaulinei visuotinei Romos Katalikų Bažnyčiai, kaip tikiškinai organizacijai, bet ir teritorinei jos organizacijai – Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, manome, kad Šv. Sostas gali tartis ir tariasi dėl visų Katalikų Bažnyčios teisinės padėties klausimų, tame tarpe ir dėl jos nuosavybės grąžinimo bei šios nuosavybės statuso.<...>

Užsienio reikalų ministerijai du kartus iš eilės davus neigiamą atsakymą dėl galimybės pasirašyti šią sutartį su Šv. Sostu, susidarė keista, paradoksali ir mums nesuprantama situacija. Mums atrodo, kad ministras pirmininkas, pasirašydamas potvarkį dėl darbo grupės sudarymo ir duodamas pavedimą paruošti sutarties projektą, aiškiai ir nedviprasmiškai pripažino, kad tokia sutartis įmanoma ir ji turi būti paruošta. Tačiau jo vadovaujamos Vyriausybės ministras savo raštais kvestionuoja ministro pirmininko potvarkį. Šitaip kompromituojamos Vyriausybės vadovo pastangos Konstitucijos ir Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto dvasia išspręsti Bažnyčiai ir visai visuomenei rūpimas problemas“.

Tokiu būdu LDDP dauguma Seime ir jos Vyriausybė sužlugdė sutarčių su Šv. Sostu pasirašymą. Jų pasirašymas buvo atidėtas *ad felicióra tempóra*.

SUTARČIŲ PARENGIMAS IR GALIOJIMAS. Į Seimą ir Vyriausybę sugrįžus dešiniuosiems politinėms jėgoms buvo sudarytos naujos komisijos. Teisė derėtis valstybės vardu buvo perduota ne ministrams, o ministerijose dirbantiems specialistams bei Seimo nariams. 1999 m. pabaigoje jau buvo parengti galutiniai sutarčių dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų, dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje ir dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados. Sutartys buvo pasirašytos 2000 m. gegužės 5 d. Vilniuje dviem egzemplioriais anglų ir lietu-

vių kalba. Abu tekstai turi vienodą galią. Tačiau, kad sutartys galėtų, reikėjo jas ratifikuoti ir apsikeisti ratifikavimo raštais. Todėl Lietuvos Respublikos prezidentas 2000 m. liepos 17 d. išleido tris dekretus ir vadovaudamasis Konstitucijos 84 straipsnio 2 punktu teikė Lietuvos Respublikos Seimui ratifikuoti šias sutartis¹³.

Lietuvos Respublikos Seimas, vadovaudamasis Konstitucijos 67 straipsnio 16 punktu ir 138 straipsnio antrąja dalimi bei Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 7 straipsnio 1 dalimi 8 punktu ir atsižvelgdamas į Respublikos prezidento 2000 m. liepos 17 d. dekretus, 2000 m. liepos 20 d. ratifikavo visas tris Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis¹⁴. Šios sutartys buvo paskelbtos 2000 m. rugpjūčio 9 d. „Valstybės žiniuose“¹⁵. Sutartys įsigaliojo 2000 m. rugsėjo 16 d., kai Vatikane buvo apsikeista ratifikavimo raštais¹⁶. Nuo tos dienos šios sutartys, pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir turi būti taikomos kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai.

TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ NORMŲ NACIONALINĖ TEISINĖ IMPLEMENTACIJA. Tarptautinė teisė nenurodo valstybėms bendros jos normų implementacijos, t.y. laikymosi ir taikymo metodo. Vadinasi, pati valstybės nacionalinė teisė numato pirmenybinį tarptautinės teisės normų galiojimą valstybės viduje¹⁷. 1999 m. birželio 22 d. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 1 dalis nustatė, kad tarptautines sutartis Lietuvos Respublikoje privaloma vykdyti. Šio įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje yra norma, kuri nustato tarptautinių sutarčių pirmenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Joje numatoma, kad jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties normos. Ši 11 straipsnio 2 dalyje nustatyta norma turi būti taikoma ir visoms trimis sutartims su Šventuoju Sostu, nes jos yra ratifikuotos sutartys. Konstitucinis Teismas Išvadoje dėl Europos žmogaus teisių konvencijos nurodė, kad „tarptautinės sutartys <...> atskirose teisės veiklos srityse taikomos nevienodai“¹⁸. Va-

¹³ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 60–1771, 1772, 1773.

¹⁴ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 67–2022, 2023, 2024.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Žr. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos pranešimas „Dėl tarptautinių sutarčių įsigaliojimo“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 80, p. 13.

¹⁷ P. Kūris, M. Požarskas, *Tarptautinės teisės apybraižos*, Vilnius: Mintis, 1985, p. 79.

¹⁸ Žr. Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtos dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86–1949.

dinasi, tiek Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis, tiek Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 2 dalis leidžia teigti, jog Lietuvoje pasirinkta tarptautinės ir vidaus teisės derinimo ir veikimo sistema yra grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisinėje sistemoje, inkorporuojamos į ją. Tai yra vienas iš tarptautinių sutarčių įgyvendinimo būdų, įtvirtintų ir Konstitucijoje, ir Tarptautinių sutarčių įstatyme.

Kitas būdas – įstatymų ar kitų teisės aktų priėmimas, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinei sutarčiai vykdyti reikia juos priimti. Pagal Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 3 dalį Lietuvos Respublikos Vyriausybė nustatyta tvarka pateikia Seimui atitinkamo įstatymo projektą arba priima atitinkamą Vyriausybės nutarimą ar pagal kompetenciją užtikrina kito teisės akto priėmimą. Antai Valstybės mokesčių inspekcija prie Finansų ministerijos 2001 m. balandžio 25 d. išleido raštą Nr. 08-2-02-3916, kuris, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų, paaiškina religinių bendruomenių pajamų deklaravimo ir apmokėjimo klausimus¹⁹. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų 17 straipsnis numato, kad Sutarties nuostatams vykdyti bus sudaryta Mišri komisija iš abiejų šalių atstovų. Lietuvos Vyskupų Konferencija laikėsi nuomonės, kad, atsižvelgiant į šio straipsnio normą, minėtoji komisija turėtų būti dvišalė, nes visos sutartys buvo pasirašytos tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos. Numatyta, kad Lietuvos Vyskupų Konferencijai atstovaus asmenys, kurie jau dalyvavo parengiamosiose komisijose Šventojo Sosto pusėje. Tai kardinolas A.J.Bačkis, arkivyskupas S.Tamkevičius, vyskupas J.Boruta, kunigas A.Grušas, o vėliau į minėtos komisijos darbą įsijungs teisės specialistas. Ši komisija iš Bažnyčios pusės koordinuos darbo grupių, į kurias įeinantys specialistai aptartų konkrečius klausimus, veiklą bei teiks savo galutinę išvadą ir pritarimą dėl priimamų teisės aktų ir atskirų susitarimų.

Lietuvos Vyskupų Konferencijos vardu 2001 m. kovo 7 d. kardinolas A.J.Bačkis ir arkivyskupas S.Tamkevičius kreipėsi į Lietuvos Respublikos ministrą pirmininką ir Lietuvos Respublikos Seimo pirmininką prašydami kiek galima greičiau sudaryti atitinkamas darbo grupes Sutartyje numatytiems klausimams spręsti. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. birželio 18 d. nutarimu Nr. 735 „Dėl komisijos, atstovaujančios Lietuvai, sudarymo“, siekdama įgyvendinti Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartį ir atsižvelgdama į Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2001 m. kovo 7 d. prašymą, nutarė sudaryti dvišalės mišrios komisijos tarpvalsty-

¹⁹ „Dėl religinių bendruomenių pajamų deklaravimo ir apmokestinimo (2001 04 25 Nr. 08-2-02 / 3916)“, *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*, 2001, gegužės 7.

binių sutarčių su Šventuoju Sostu nuostatams vykdyti dalį, atstovaujančią Lietuvai²⁰. Į jos sudėtį nutarta skirti kultūros (komisijos pirmininkas), krašto apsaugos, socialinės apsaugos ir darbo, švietimo ir mokslo viceministrus, ministro pirmininko patarėją, Teisingumo ministerijos sekretorių, Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinį direktorių. Kultūros ministru pavesta patvirtinti personalinę komisijos sudėtį. Vyriausybė nustatė, kad komisija prireikus gali pasitelkti reikiamus specialistus. Ji pavedė komisijai nustatyti, kuriems klausimams spręsti turi būti sudarytos darbo grupės, kurios rengtų tarpvalstybiniuose susitarimuose su Šventuoju Sostu numatytų teisės aktų bei susitarimų projektus ir iki 2001 m. rugpjūčio 1 d. nustatytą tvarka pateiktų ministro pirmininko potvarkių dėl darbo grupių sudarymo projektus, koordinuotų darbo grupių veiklą, teisės aktų bei susitarimų projektų rengimą.

Lietuvos Vyskupų Konferencija 2001 m. kovo 7 d. rašte pasiūlė spręsti dvylika konkrečių klausimų pagal atitinkamus sutarčių straipsnius. Visų pirma, įgyvendinant Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje 12 ir 13 straipsnių nuostatus, būtina pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei projektą nutarimo dėl Lietuvos Respublikos įgaliotos institucijos paskyrimo. Vyriausybė 2001 m. birželio 18 d. nutarimu Nr. 735 pavedė kultūros ministru ir švietimo ministru pateikti Vyriausybei projektą nutarimo dėl Lietuvos Respublikos įgaliotos institucijos paskyrimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje 12 ir 13 straipsnių nuostatus²¹.

Antra, Lietuvos Vyskupų Konferencija pasiūlė spręsti konkrečius klausimus, aptartus sutartyse su Šv. Sostu. Tai bažnyčių ir koplyčių, taip pat tiesiogiai su šiomis vietomis susijusių statinių, jų teritorijų ir religinio kulto sakralumo gerbimas, jų laikino panaudojimo kitiems tikslams sutinkamai su sutarties nuostatais. Tai sielovados organizavimas valstybės ir savivaldybės ligoninėse, vaikų globos namuose ir kitose sveikatos apsaugos bei socialinės globos įstaigose ir laisvės atėmimo vietose.

Trečia – tai klausimai, susiję su tikybos mokytojų teisiniu statusu, jų siuntimu (*missio canonica*) mokyti tikybos, jų atestacija, darbo priežiūra, tikybos vadovėlių rengimu ir leidyba, kuri turėtų būti finansuojama pagal bendrą Lietuvos Respublikos kompetentingos institucijos nustatytą tvarką, bendradarbiaujant su Lietuvos Vyskupų Konferencija.

Ketvirta – tai šalių aukštojo mokslo sistemų diplomų ir kvalifikacinių laipsnių pripažinimo ir katalikiškų seminarijų rėmimo klausimai.

²⁰ *Valstybės žinios*, 2001. Nr. 53–1872.

²¹ Ten pat.

Penkta – tai katalikiškų radijo ir televizijos programų transliavimas pagal atskirą Lietuvos Vyskupų Konferencijos ir Lietuvos Respublikos įgaliotos institucijos susitarimą.

Šešta – tai Katalikų Bažnyčios archyvai. Jie buvo neteisėtai nusavinti 1940 m. birželio 15 d.–1990 m. kovo 11 d. laikotarpiu ir yra valstybei priklausančiuose archyvuose. Katalikų Bažnyčios įgaliotiems atstovams turėtų būti suteikta teisė laisvai naudotis, tyrinėti ir skelbti šių archyvų medžiagą nemokamai. Minėtų archyvų tvarkymo ir saugojimo sąlygas bei informacijos apie turimus dokumentus pateikimo tvarką turėtų apibrėžti atskira sutartis tarp Lietuvos Vyskupų Konferencijos ir Lietuvos Respublikos įgaliotos institucijos.

Septinta. Atskirą grupę klausimų sudaro kilnojamojo ir nekilnojamojo turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo klausimai pagal kanonų teisę ir Lietuvos Respublikos teisės aktus. Be to, Lietuvos Vyskupų Konferencija ir Lietuvos Respublikos įgaliota institucija turėtų sudaryti dvišalę nuolatinę komisiją, kuri nustatys Katalikų Bažnyčios kilnojamųjų ir nekilnojamųjų vertybių, neteisėtai nusavintų nuo 1940 m. birželio iki 1990 m. kovo 11 d., ateities statusą, atsižvelgdama į jų vertę, ir parengs kilnojamųjų ir nekilnojamųjų vertybių sąrašus, kad jų konservavimo ir restauravimo darbus valstybė visiškai finansuotų. Be to, ji parengs ir periodiškai patikslins kilnojamųjų ir nekilnojamųjų kultūros vertybių sąrašus prioritetine tvarka, kad galėtų gauti valstybės paramą.

Tokie buvo Lietuvos Vyskupų Konferencijos siūlymai, kaip įgyvendintinos sutartys su Šventuoju Sostu.

IŠVADOS. Šventojo Sosto ir Lietuvos konkordatas, kurio galiojimas buvo panaikintas okupavus Lietuvą 1940 m. birželio 26 d., atnaujintas nebuvo. Vietoj jo buvo parengtos ir 2001 m. gegužės 5 d. pasirašytos Vilniuje trys sutartys: Sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų; Sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados; Sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje. 2000 m. liepos 20 d. jos buvo ratifikuotos. Įsigaliojo tų pačių metų rugsėjo 16 d., pasikeitus ratifikavimo raštais Vatikane. Tačiau jų realizavimas vyksta ne itin sparčiai. Per tuos metus, kai įsigaliojo visos trys sutartys, Lietuvos Vyskupų Konferencija ne kartą kreipėsi į Vyriausybę ir į Seimą siekdama paspartinti sutarčių nuostatų realizavimą, t.y. komisijų, darbo grupių sudarymą, konkrečių klausimų sprendimą. Tačiau nepaisant to, sutarčių įsigaliojimas darė ir daro teigiamą įtaką sprendžiant Katalikų Bažnyčios teisinės padėties Lietuvoje klausimus. Jos yra tas pagrindas, kuriuo remiantis galima užkirsti kelią įvairiems piktnaudžiavimams, skriaudoms, kurios galėtų būti daromos Bažnyčiai. Pagaliau šios sutartys, sukonkre-

tindamos ir detalizuodamos daugelį Konstitucijos straipsnių, išsamiau nustato valstybės priedermes Bažnyčiai, įgalina daugelį klausimų spręsti pariteto pagrindais, geranorišku susitarimu ir rasti abi šalis patenkinantį sprendimą.

Įteikta 2001 m. rugpjūčio mėn.

AGREEMENTS WITH THE HOLY SEE: THE PAST AND THE PRESENT

Summary

This article deals mainly with agreements with the Holy See. In the beginning, the author discusses at length the origin and main features of the concordats and other agreements with the Holy See. The main concordats of the 20th century are mentioned: the Concordat with Latvia (30 May 1922), Bavaria (29 March 1924), Poland (10 February 1925), Romania (10 February 1925), Lithuania (27 September 1927), Portugal (15 April 1928), Spain (15 February 1929), Germany (1933, amended in 1976). The new Concordat with Italy indicates the new course of the Catholic Church since by this document Catholicism ceased being the state religion of Italy. Moreover, in recent years the Holy See began signing agreements on various issues, and not concordats.

The article points out that the Concordat with Lithuania was prepared and signed on 27 September 1927. On 20 October 1927, the Concordat was ratified by Lithuanian President Antanas Smetona and on 8 December 1927, by Pope Pius XI. Ratification documents were exchanged on 10 December 1927 in Rome. After the Soviet occupation of Lithuania, the Concordat was terminated on 26 June 1940. On 12 June 1990, after the restoration of independence, the Supreme Council of the Republic of Lithuania adopted Resolution No. I-282 "On the Restitution of the Catholic Church Act" and charged the State Commission of the Supreme Council of the Republic of Lithuania to prepare the draft for the renewal of the concordat between the Holy See and Lithuania. While the Concordat was not renewed, the preparation of various agreements was begun. On 18 November 1994, in accordance with Prime Minister Directive No. 606p "On the Formation of Working Groups for the Preparation of Agreements Between the Holy See and the Republic of Lithuania" three official working groups were established with the aim to determine the relations between the Church and the state in the following areas of public life: spiritual care for Catholics enrolled in the armed forces of Lithuania; cooperation in education; and the restitution of property owned by the Catholic Church.

The article gives a consistent report on the stages in preparing the agreements with the Holy See. The reasons why these agreements were not signed

when the leftist parties were in power are analyzed. The LDDP had a majority in the Seimas and disrupted the signing of the agreements in 1995.

The return of the right wing parties to power determined the successful completion of the preparatory work on the agreements. New commissions were formed which at the end of 1999 prepared final drafts of the agreements on the legal aspects of the relations between the Catholic Church and the state, cooperation in the sphere of education and culture, and on the spiritual care of Catholics enrolled in the armed forces. The agreements were signed on 5 May 2000 in Vilnius, ratified on 20 July 2000, and came into force on 16 September 2000 after the exchange of ratification papers. The review of their application and implementation shows, however, that they are being implemented slowly. This was in part due to one objective cause, the frequent change in governments. Therefore, the Conference of Lithuanian Bishops addressed the government and Seimas several times urging them to speed up the resolution of specific issues discussed in the agreements.